

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ БОЛГАР
УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ КІНЦЯ ХХ –
ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Ірина Потапенко

кандидат філологічних наук, науковий співробітник, відділ української та зарубіжної фольклористики, Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені М. Т. Рильського НАН України, вул. Грушевського, 4, 01001, Київ, Україна, e-mail: ogiyenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4783-1816.

Стаття присвячена дослідженню культурно-просвітницької діяльності громадських організацій болгарської спільноти України та їх ролі в збереженні ідентичності етнічної спільноти. Визначено мету їх діяльності, описано основні напрями культурно-просвітницької роботи і роль у збереженні, розвитку і популяризації болгарської мови та культури, відродженню болгарських традицій і обрядів.

Ключові слова: болгари України, громадські організації, культурно-просвітницька діяльність, ідентичність

**CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES
OF PUBLIC ORGANIZATIONS OF BULGARIANS
IN UKRAINE DURING THE END OF THE 20TH -
THE FIRST DECADES OF THE 21ST CENTURY**

Iryna Potapenko

candidate of philological sciences, researcher, Department of Ukrainian and Foreign Folklore Studies, M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Hrushevskoho str., 4, 01001, Kyiv, Ukraine, e-mail: ogiyenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4783-1816.

The article is devoted to the study of the cultural and educational activities of public organizations of the Bulgarian community of Ukraine and their role in preserving the identity of the ethnic community. The purpose of their activity is defined, the main directions of cultural and educational work and a role in preservation, development and popularization of the Bulgarian culture and language, revival of the Bulgarian traditions and rites are described.

There are currently about 50 Bulgarian villages in Ukraine, which are located in the Bolgrad, Artsyz, Tatarbunar, Tarutyn, Sarat, Izmail, Reniya, Kili districts of the Odesa region, in the Berdyansk, Primorsky, Priazovsky, Yakimiv, Melitopol districts of the Zaporizhia region, temporarily occupied by the Russian Federation. There are also villages in the Kropyvnytsia region. A smaller number of Bulgarians live in Crimea, which has been occupied by Russia for almost ten years, in the Mykolaiv, Kherson, Zakarpattia, Donetsk, Luhansk, Dnipro, and Kharkiv regions of Ukraine. More than a thousand Bulgarians live in Kyiv and Kharkiv.

The Bulgarian community, living for several generations on the territory of Ukraine in conditions of different ethnic surroundings and different cultural traditions, has preserved the Bulgarian language, folk customs, rites, everyday life and traditions in its environment, without losing its national identity. The activity of the Bulgarian ethnic community is related both to the desire for cohesion of representatives of the Bulgarian nationality, and to integration into the life of villages, cities and the Ukrainian state in general. In 2021, there were more than forty Bulgarian national and cultural associations at the all-Ukrainian, regional, city, and district levels in Ukraine.

The purpose of the cultural and educational activities of the public associations of Bulgarians of Ukraine is the preservation and development of Bulgarian traditions, culture, the study of the Bulgarian language, the history of Bulgaria and the Bulgarian community of Ukraine. Public associations of Bulgarians in Ukraine open Sunday schools; conduct commemoration events, folklore and ethnographic festivals, exhibitions, meetings; celebrate national and calendar holidays; mark places of memory, in particular, contribute to the opening of new monuments, bas-reliefs, memorial plaques, which works to preserve the ethnic identity of Bulgarians in Ukraine.

Keywords: Bulgarians in Ukraine, public organizations, cultural and educational activities, identity

Болгарська спільнота в Україні є однією з найчисельніших у світі. Переселення болгар на українські терени активно тривало протягом XVIII–XIX ст. і було спричинене здебільшого наслідками понад п'ятсотлітнього поневолення Болгарії Османською імперією, яке впливало на політичне, економічне й духовне життя болгарського народу. Сучасні райони проживання болгар в Україні виникли понад 200–250 років тому у зв'язку з їх переселенням з територій, підвладних Османській імперії.

Одне з перших масових переселень болгар (400 сімей із с. Алфатар Сілістренського району) відбулося внаслідок російсько-турецької війни 1768–1774 рр. і призвело до заснування с. Вільшанка (Кропивницький район Кіровоградської області). Протягом чергової війни 1787–1791 рр. між Російською та Османською імперіями 30 сімей оселилися на місці с. Чийшия (сучасне Городнє Болградського району Одеської області). На початку XIX ст. виникають болгарські поселення в тодішніх Херсонській, Катеринославській, Таврійській губерніях – Малий (1801) і Великий Буялик (1802), Старий Крим (1802), Кишлав (1802), Балта Чокрак (1804, зараз немає), Тернівка (1802), Паркани (1804), Кубанка (1804), Катаржине (1804, зараз с. Знам'янка Березівського району Одеської області.). З 1809 р. виникають нові болгарські поселення на території сучасної Одеської області – Кубей (1809), Каракут (1811), Чушмелій (1813, зараз с. Криничне Болградського району Одеської області), Таш-бунар (1814, зараз с. Кам'янка Ізмаїльського району Одеської області), Болград (1821).

Третя хвиля переселення болгар тривала протягом 1828–1834 рр. як наслідок російсько-турецької війни 1828–1829 рр. На той час на півдні України існувало 93 колонії болгарських переселенців, де мешкало понад 70 тисяч осіб. Внаслідок поразки в Кримській війні 1853–1856 рр. Російська імперія втратила частину Бессарабії на користь Князівства Молдова, що невдовзі об'єдналося з Валахією (Волощиною) в Румунську державу. Водночас відбувалося розселення болгар у межах Російської імперії – частина з них мігрувала на територію сучасної Росії, а інша частина – в північне Приазов'я (нині Бердянський і Мелітопольський райони Запорізької області). Протягом 1861–1862 рр. там утворилося 34 болгарських села, з яких до сьогодні збереглося 30 (Krasnyukova 2018, 22). Менш чисельне переселення болгар з Османської імперії продовжувалося до 1878 р. За даними демографічної статистики, на кінець XIX ст. в південній Україні проживало близько 115 тисяч болгар.

За понад сто років, що пройшли з того часу, їхня кількість суттєво збільшилась. Як свідчать результати перепису населення 2001 року, в Україні проживало 204,6 тис. етнічних болгар, переважно в Одеській (150,6 тис. осіб), Запорізькій (27,7 тис.), Миколаївській (5,6 тис.), Кіровоградській (2,2 тис.), Херсонській (1 тис.) областях та Автономній Республіці Крим (2,2 тис.). Поодинокі поселення трапляються і в Закарпатській області поблизу Мукачеве та Ужгорода, в інших містах та регіонах. Загалом це становить 0,4% від загальної кількості населення України, де зараз нараховується близько 50 болгарських сіл. Частина з них перебуває під тимчасовою російською окупацією: з 2014 року – ті, що розташовані на території Криму, з 2022 року – болгарські села Запорізької області.

Найдавніші поселення болгар збереглися в Кіровоградській області (смт Вільшанка, с. Добре, с. Мала Вільшанка, с. Станкувате, с. Мала Мазниця). Проте на 70% населені пункти, у яких домінує болгарське населення, зосереджені в районах Одеської області: *Болградському* (с. Городнє, с. Криничне, с. Нові Троїяни, с. Василівка, с. Виноградне, с. Калчева, с. Оріхівка, с. Голиця, с. Баннівка, с. Табаки, с. Залізничне, с. Владичень, с. Кубей); *Арцизькому* (с. Делень, с. Главані, с. Задунайва, с. Холмське, с. Острівне, с. Нова

Іванівка, с. Виноградівка, с. Василівка); *Татарбунарському* (с. Дмитрівка, с. Нова Олексіївка, с. Роза); *Тарутинському* (с. Вільне, с. Рівне, с. Ярове, с. Виноградівка, с. Володимирівка, с. Петрівськ, с. Богданівка, с. Перемога, с. Єлизаветівка, с. Червоне, с. Кролівка, с. Євгенівка, с. Лужанка); *Саратському* (с. Зоря, с. Кулевча); *Ізмайлському* (с. Новокаланчак, с. Кирнички, с. Кам'янка, с. Новокам'янка, с. Багате, с. Каланчак, смт Суворове, с. Лощинівка); *Ренійському* (с. Нагірне); *Кілійському* (с. Новоселівка). Решта переважно мешкає у тимчасово окупованих Російською Федерацією районах Запорізької області: *Бердянському* (с. Полоузівка, с. Андрівка, с. Луначарське, с. Трояни), *Приморському* (с. Петрівка, с. Маринівка, с. Банівка, с. В'ячеславка, с. Гюнівка, с. Радолівка, с. Коларівка, с. Зеленівка, с. Інзівка, с. Мануйлівка, с. Петрівка, с. Лозуватка, с. Райнівка, с. Преслав, с. Софіївка), *Приазовському* (с. Богданівка, с. Степанівка Друга, с. Ганнівка, с. Ботієве, с. Гірсівка, с. Миколаївка, с. Строганівка, с. Федорівка), *Якимівському* (с. Велика Тернівка, с. Олександрівка), *Мелітопольському* (с. Надеждине). Менш чисельно болгари представлені в уже майже десять років окупованому Росією Криму (с. Кишлав, с. Балта-Чокрак, м. Старий Крим), а також у Миколаївській (с. Тернівка), Херсонській, Закарпатській, Донецькій, Луганській, Дніпровській, Харківській областях України. Понад тисяча болгар живе в Києві та Харкові.

Болгари посідають шосте місце за чисельністю в етнічній структурі нашої країни після українців, росіян, білорусів, молдаван і кримських татар. Болгарська спільнота, проживаючи в кількох поколіннях на українських теренах в умовах поліетнічного оточення та різних культурних традицій, зберегла у своєму середовищі болгарську мову, народні звичаї, обряди, побут і традиції, не втративши національної ідентичності.

Болгарська етнічна спільнота є однією з найактивніших в Україні. Її діяльність пов'язана як з прагненням до згуртованості представників болгарської національності, так і з інтеграцією в життя сіл, міст та Української держави загалом. З середини 80-х рр. і до кінця 90-х рр. XX ст. болгари України почали об'єднуватися довкола ідеї вивчення рідної мови і збереження традиційної культури: в болгарських селах починають створюватися колективи народних пісень, музики й танцю (з 1985 р.); в міських компактного проживання болгар знову відновлюється вивчення болгарської мови і літератури в школах (з 1987 р.), чому сприяв «Українсько-болгарський словник», укладений І. А. Стояновим і О. Р. Чмир (Stoyanov, Chmyr 1988); з'являються перші національно-культурні об'єднання, зокрема Болградське болгарське товариство імені Святих Кирила і Мефодія і Одеське болгарське товариство (1989 р.); починають виходити газети болгарською мовою «Роден край» («Рідний край»), «999», «Български глас» («Болгарський голос»), «Камбана» («Дзвін») (1989–1994 рр.), перші радіо- і телепередачі болгарською мовою «Роден край» («Рідний край», 1990); відкривається болгарський клуб «Шипка» (м. Ізмаїл, 1990); відбувається І Всеукраїнський фестиваль болгарської культури (м. Болград, серпень 1991 р.); відроджується Болградська гімназія (вересень, 1993 р.) тощо. Протягом 90-х рр. XX ст. болгарські об'єднання виникають у Києві та Харкові, Одеській, Миколаївській і Запорізькій областях, Автономній Республіці Крим, які відтоді відіграють важливу роль у відродженні, збереженні й розвитку етнокультури болгар України.

Станом на 2021 рік налічувалося понад сорок болгарських національно-культурних об'єднань всеукраїнського, обласного, міського і районного рівнів. Всеукраїнськими об'єднаннями є заснована 1993 року Асоціація болгар України (Asociaciya na bylgarite v Ukraïna); Конгрес болгар України (Kongres na bylgarite v Ukraïna), утворений 2007 року; Всеукраїнська Асамблея болгар України, що виникла 2013 р. Розгорнули свою діяльність обласні об'єднання – Одеська обласна спілка болгарської молоді, Одеське болгарське товариство, Запорізьке обласне товариство болгарської культури, Фонд підтримки болгарської культури Таврії (м. Мелітополь), Миколаївське обласне товариство болгарської культури імені Христо Ботева, Миколаївська обласна спілка болгарської молоді та інші; міські об'єднання – Тернівське міське болгарське товариство імені І. Вазова (м. Миколаїв), «Възраждане» («Відродження», м. Запоріжжя, м. Мелітополь), «Родолубие» («Родолубіє»; громадські організації з такою назвою зареєстровані в м. Києві, м. Бердянську, м. Южному Одеської області), «Балкани» (м. Мелітополь – Gromads'ka organizaciya «Melitopol's'ke tovarystvo bolgars'koyi kul'tury «Balkany»»), «Бодрак» (м. Бердянськ), «Сдружение» («Товариство», м. Приморськ Запорізької області – Primorsko rajonno

bylgarsko kulturno-prosvetno druzhestvo «Sdruzhenie»), «Огнище» («Вогнище», м. Одеса), «681» (м. Чорноморськ Одеської області), Товариство бессарабських болгар імені Святих Кирила і Мефодія (м. Болград), Ізмаїльська болгарська громада імені Святої Софії, Ізмаїльське товариство імені Кирила та Мефодія, Бердянське громадське товариство з вивчення національно-культурної спадщини болгар Приазов'я імені Мішко Хаджийського, Харківське міське товариство болгарської культури імені Марина Дринова та інші.

Чимало утворилось й районних об'єднань – болгарські культурно-просвітницькі товариства імені Христо Ботева (м. Арциз), імені генерала Петра Груєва (м. Тарутине), «Бесарабско ехо» («Бессарабське ехо», м. Болград), «Отечество» («Вітчизна», м. Рені), «Земляци» («Земляки», м. Рені), «Родолюбие» («Родолубіє», м. Татарбунари), «Късмет» («Щастя», м. Кілія). На регіональному рівні помітна діяльність селищних і сільських осередків – «Алфатар», «Нашите хора» («Наші люди»), Центр українсько-болгарської дружби (смт Вільшанка), «Співдружність» (с. Радолівка Приморський району Запорізької області), «Дружба» (смт Нововасилівка Приазовського району Запорізької області), «Кулевча» (смт Сарата), «Възраждане» («Відродження», с. Зоря Саратського району Одеської області), «Єдність» (с. Прилиманське Овідіопольського району Одеської області), Болгарський культурний центр імені академіка А. Теодорова-Балана (с. Кубей Болградського району Одеської обл.) та інші. Метою культурно-просвітницької діяльності вищезгаданих громадських об'єднань та гуртків є збереження і розвиток народних традицій, культури загалом, вивчення болгарської мови, історії Болгарії та болгарської діаспори.

Громадські об'єднання займаються освітньою діяльністю, зокрема відкривають недільні школи, в яких як діти, так і дорослі вивчають болгарську мову, знайомляться з традиційною культурою, отримують знання про історичну батьківщину, усвідомлюючи свою належність до етнічної спільноти. Так, недільні школи з вивчення болгарської мови та культури на сьогодні працюють у багатьох містах і селах України, наприклад, при Київському товаристві болгарської культури «Родолубие-1989» («Родолубіє-1989»); в Миколаєві на базі культурно-просвітницького центру «Търновка» («Тернівка»); в Запоріжжі при обласному товаристві болгарської культури (називається «Светлина» – «Світло»); при Болгарському культурному центрі імені академіка А. Теодорова-Балана в с. Кубей Болградського району (називається «Изворче», що в перекладі на українську мову означає «Джерельце»); в Одесі при Всеукраїнському центрі болгарської культури (Болгарська недільна школа імені Василя Априлова). Такі ж школи відкриті за ініціативи Ізмаїльської болгарської громади імені Святої Софії при Ізмаїльському державному гуманітарному університеті («Българска светлица» – «Болгарська світлиця»); в Приморську – болгарська недільна школа імені Джона Атанасова; в Бердянську – при Болгарському культурному центрі «Изворче» («Джерельце»); в Кропивницькому – недільна школа при об'єднанні болгар «Нашите хора» («Наші люди»); в смт Вільшанка – школа вихідного дня при Центрі українсько-болгарської дружби; в с. Новотроїцьке Бердянського району Запорізької області на базі місцевої школи (недільна школа «Добрина» – «Доброта») та інші. При багатьох недільних школах функціонують дитячі фольклорні, театральні, танцювальні та музичні гуртки. Наприклад, в недільній школі для дітей «Българска светлица» («Болгарська світлиця») в Ізмаїлі, окрім вивчення болгарської мови, літератури, історії, географії, пісень і танців, приділяють увагу ще й естетичному вихованню та спорту. Щороку «Българска светлица» («Болгарська світлиця») проводить шахові турніри та влаштовує літні художні пленери в Бессарабії, які відбувалися в селах Котловина, Олександрівка, Нова Некрасівка, Нагорне Одеської області. Їх результати демонструються на виставці в Ізмаїльській картинній галереї.

Деякі болгарські громадські організації відкрили безкоштовні курси з болгарської мови. Зокрема, такі курси є при Центрі «Търновка» («Тернівка») в Миколаєві. Конгрес болгар України поширив мережу болгарських центрів «Аз Буки Веди» на Одесу, Чорноморськ, Ізмаїл; Всеукраїнська асамблея болгар України створила мережу шкіл вихідного дня «Българска камбана» («Болгарський дзвін») в Одесі та багатьох селах Одеської області з компактним проживанням болгар. Вивчити мову, отримати знання з історії і культури Болгарії в недільних школах може будь-хто, не тільки представники болгарської спільноти.

При багатьох громадських організаціях болгар України утворюються фольклорні колективи, театральні, танцювальні та музичні гурти. Так, при Центрі «Търновка»

(«Тернівка») діє ансамбль болгарської пісні «Чучулички» («Жайворонки»), репертуар якого переважно складає тернівський пісенний фольклор; при болгарському національно-культурному товаристві «Бодрак», що знаходиться в с. Трояни Бердянського району Запорізької області, функціонують аж чотири колективи – естрадні ансамблі «Трендафил» («Троянда») і «Младост» («Молодість») й фольклорні «Светлица» («Світлиця») та «Ластовица» («Ластівка»); при Приморському болгарському культурно-просвітницькому товаристві «Съдружество» («Товариство») працюють колективи «Червена китка» («Червоний букет»), «Вайсал», «Бановски звънчета» («Банівські дзвіночки»), «Врътеница» («Кружіння»); при Ботієвському болгарському культурно-освітньому центрі «Светлина» («Світло») є фольклорний колектив «Седянки» («Посиденьки»); при Приморському міському болгарському товаристві «Събор» («Собор») збирався клуб любителів болгарського хоро «Фолклорна магия» («Фольклорна магія»); при Всеукраїнській Асамблеї болгар України діє танцювальний ансамбль «Бесарабски ритъм» («Бессарабський ритм») тощо. За ініцітиви громадських організацій фольклорні гуртки, колективи народної творчості створюються і в загальноосвітніх закладах. Наприклад, громадське об'єднання «Нашите хора» («Наші люди») відкрило хореографічний колектив «Перлінка» («Перлінка») у школі № 35 смт Вільшанка, у якому діти вчаться болгарським народним танцям; при недільній школі в м. Рені є дитячий вокальний ансамбль болгарської пісні «Бъстр извор» («Чисте джерело»).

Громадські організації болгар України часто виступають ініціаторами фольклорних фестивалів. Наприклад, товариство болгарської історії та культури «Родолубие» («Родолубіє», м. Бердянськ) з 2002 р. проводить регіональний фестиваль болгарської народної творчості «Извор» («Джерело»); болгарський молодіжний клуб «Актив» – фестиваль болгарської музики і танців, що проходить з 2004 р. в с. Нова Іванівка Арцизького р-ну Одеської області; міжнародний фестиваль народної культури «Български срещи» («Болгарські зустрічі»), починаючи з 2006 р., відбувався в різних містах зараз окупованого Криму; Ботіївський болгарський культурно-освітній центр «Светлина» («Світло») 2020 р. започаткував відкритий фестиваль болгарської культури «Българи да си останем» («Болгарами залишимося») в с. Ботієве Приазовського району.

Ще одним напрямом діяльності громадських організацій є проведення Соборів болгар України. Це основна соціально-культурна подія для болгарської меншини України. Її мета полягає в збереженні та розвитку традицій, поширенні національної культури українських болгар. На сьогодні проведено дев'ять таких соборів: перші шість пройшли в Одесі в 1998 р. (I), 2001 р. (II), 2003 р. (III), 2005 р. (IV), 2007 р. (V), 2013 р. (VI); VII і VIII – у Білгород-Дністровському в 2016 р. і 2018 р.; IX Собор – у Мелітополі 2020 року.

Собори мають багатовікові традиції, раніше їх проводили в селах у дні храмового свята. Цікаво, що до російської окупації в с. Гюнівка Приморського району Запорізької області відновились собори болгар місцевого значення. Як правило, вони відбувалися з нагоди пам'ятних дат, наприклад, переселення болгар з метрополії у Бессарабію або з Бессарабії в Північне Приазов'я. Собори виконували консолідуючу роль для болгарської спільноти України, як-от Собор болгар Таврії у Запорізькій області. Ще однією з важливих подій у житті болгарської громадськості України є Собор «Кубрат събира потомците си» («Кубрат збирає своїх нащадків»), що відбувається у с. Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області, де в 1912 році було знайдено скарб та, як припускають (Ругімак, Suprunenko 2005, 20), поховання праболгарського хана Кубрата, засновника Великої Булгарії. Проводить цей захід громадська організація «Всеукраїнська Асамблея болгар України», яку очолює Дора Костова, котра також є головним редактором газети «Роден край» («Рідний край»). У Соборі зазвичай беруть участь не лише болгар з різних регіонів України, а й представники інших етнічних спільнот, що, як вважається, походять від праболгар, – татарської, кримськотатарської (киримли), гагаузької.

Громадські організації сприяють участі представників українських болгар у фестивалях, що відбуваються в Болгарії: Міжнародному фольклорному фестивалі «С България в сърцето» («З Болгарією в серці»), «Море от ритми» («Море ритмів»), «Варненско лято» («Варненське літо»), «Утрешния свят започва с дружбата днес» («Завтрашній світ починається з дружби сьогодні»), «Копривщица» («Копривштиця») та інших. Ними регулярно проводять заходи, присвячені державним святам (День визволення Болгарії – 3 березня; День болгарської освіти та культури і слов'янської писемності – 24 травня; День пам'яті

Христо Ботева – 2 червня; День об'єднання болгарських земель – 6 вересня; День незалежності Болгарії – 22 вересня; День бессарабських болгар – 29 жовтня) і святам церковного та народного календаря (Різдво, Трифон Зарезан, Баба Марта, Лазарів день, Великдень, День святого Георгія та ін.). З весни 2020 року частина заходів проводились онлайн, згідно з вимогами карантину через пандемію COVID-19.

Громадські організації болгарської спільноти України створюють музеї чи музейні кімнати. Наприклад, центр «Тернівка» відкрив Тернівський музей болгарської культури, а в с. Задунівка є музей болгарського поета Христо Ботева.

За ініціативою громадських організацій вшанується пам'ять болгарських національних героїв, до яких належить і Х. Ботев. Товариства сприяють відкриттю нових пам'ятників, барельєфів, меморіальних дошок (Кічук 2020, 25). «Практика організації меморіальних комплексів болгар використовується болгарською меншиною для закріплення в просторі України "факту їх присутності"» (Червеняк 2018, 135). До прикладу, відкрито пам'ятник Василю Левському в Бердянську (2007 р.), пам'ятник і меморіальну дошку генералу Івану Колеву в с. Банівка, звідки він родом (2008 р.); пам'ятники Христо Ботеву в Одесі (2009 р.) та Ізмаїлі (2020 р.), капітану Петку Воеводі в Києві (2011 р.), загиблим у російсько-турецькій війні 1877–1878 років (2012 р.) і генералу І. Н. Інзову (2017 р.) в Болграді і воеводі Хаджі Димитру в Мелітополі (2020 р.); пам'ятний знак хану Кубрату в с. Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області (2011 р.), меморіальну дошку хану Аспаруху в Запоріжжі (2010 р.); пам'ятний знак на честь заснування 1774 року болгарських поселень на околиці с. Вільшанка (2015 р.); меморіальну дошку Василю Априлову в Одесі (2016 р.); меморіальний камінь колишньому лідеру Демократичної партії та прем'єр-міністру Болгарії Александру Малінову (1867–1938) в с. Оріхівка Болградського р-ну Одеської обл., де він народився (2017 р.); меморіальну дошку Іванові Марінову (1937–2012), голові колгоспу радянської доби, що залишив про себе добру пам'ять, в с. Лощинівка Ізмаїльського району Одеської області (2017 р.); меморіальну дошку Атанасу Вирбанському в с. Преслав Приморського району (2020 р.). Пам'ятник і сквер імені Димитира Пешева на честь відомого болгарського політика, що відіграв провідну роль у рятунку болгарських євреїв під час Другої світової війни, відкрився в Києві (2018), а в с. Залізничне Болградського району Одеської області в процесі декомунізації пам'ятник Леніну перетворили на пам'ятник болгарському переселенцю в (2020 р.).

В Україні з'явилися й засоби масової інформації болгарською мовою. Завдяки Одеському обласному болгарському товариству з 1989 р. виходить газета «Роден край» («Рідний край»), а з 1990 р. – радіо- і телепередачі болгарською мовою. В 90-х рр. ХХ ст. Товариство бессарабських болгар імені Св. Кирила і Мефодія (м. Болград) випускало газети «Камбана» («Дзвін»), «България», «Болгарія»), бюлетень «Светлина» (Світло), які надсилалися в місця компактного проживання болгар. З 1996 р. виходила газета «Родолюбие» («Родолубіє») Арцизького культурно-просвітнього товариства імені Христо Ботева. В 1997 році Кримське республіканське товариство болгар імені Паїсія Хілендарського почало видавати газету «Извор» («Джерело»). Асоціація болгар України сприяла виходу газети «Україна: Българско обозрение» («Україна: Болгарський огляд») (зараз газета «Огляд плюс»).

Деякі громадські організації, наприклад «Нашите хора» («Наші люди») з Кропивницького, проводять просвітницьку роботу з історії та культури болгарського народу у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах. Щороку до Дня визволення Болгарії від османського поневолення Всеукраїнська Асамблея болгар України організовує Всеукраїнський конкурс художніх творів «Аз съм българин, и това значи...» («Я болгарин, і це значить...»), у якому можуть брати участь болгари України будь-якого віку. В деяких громадських організаціях, як-от у «Нашите хора» («Наші люди»), Центрі українсько-болгарської дружби (смт Вільшанка), Обласному центрі болгарської культури в Болграді, є бібліотеки з книгами та періодичними виданнями болгарською мовою.

Національні громадські організації – активні учасники різних загальноукраїнських та обласних культурних заходів. Зокрема, представники Ізмаїльської болгарської громади імені Святої Софії регулярно беруть участь у заходах Обласного центру національних культур м. Ізмаїл, щоб отримувати знання про культуру та історію інших народів свого багатонаціонального регіону, а також гідно представляти болгарську культуру (Іванов 2018, 9–10). З 2014 року щорічно в день міста Ізмаїл проходить етнофестиваль «Бессарабська

тантелла», на якому Ізмаїльська болгарська громада імені Святої Софії презентує стенд «Българска къща» («Болгарська хата») з національними стравами, які можуть скуштувати всі бажаючі.

Громадські організації співпрацюють, налагоджують зв'язки з болгарськими організаціями та установами, сприяють організації курсів і літніх шкіл з вивчення болгарської мови. Всеукраїнська Асамблея болгар України постійно залучає своїх членів до вивчення мови, літератури та історії болгар через курси при Департаменті удосконалення вчителів Софійського університету імені Св. Климента Охридського, які закінчили понад 150 етнічних болгар з України.

Болгарські громадські організації співпрацюють одна з одною, із загальноосвітніми і вищими навчальними закладами, з громадськими організаціями інших етнічних спільнот та об'єднаннями свого регіону. Так, на Одещині більшість з них встановили партнерські зв'язки з Болгарським культурним центром м. Болград, болгарською гімназією імені Г. С. Раковського (м. Болград), Ізмаїльським державним гуманітарним університетом, Одеським національним університетом імені О. І. Мечникова. До початку 2022 року болгарські організації Запорізької області співпрацювали із Запорізьким національним університетом, Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Богдана Хмельницького, Бердянським державним педагогічним університетом.

Таким чином численні організації болгарської спільноти в Україні є осередками, головна мета яких полягає у збереженні, розвитку і популяризації болгарської мови і культури, відродженню підзабутих за роки радянської влади народних традицій і обрядів. Громадські об'єднання активно здійснюють культурно-просвітницьку діяльність, зокрема відкривають недільні школи; проводять заходи з вшанування пам'яті, фольклорно-етнографічні фестивалі, виставки, зустрічі; відзначають національні і календарні свята; займаються маркуванням місць пам'яті, зокрема сприяють відкриттю нових пам'ятників, барельєфів, меморіальних дошок, що працює на збереження етнічної ідентичності болгар України. Збереження національної самобутності болгарського населення підтримується на державному рівні, що різко контрастує як з політикою радянської влади, так і російських окупаційних адміністрацій в Запорізькій області та Криму, звідки надходять три-чотири сигнали про згорання громадської активності болгарського населення та спроби поставити його на службу держави-агресора.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Asociaciya na bylgarite v Ukraina [The Association of Bulgarians in Ukraine]. URL: <http://abuodes.org.ua> (Data vidviduvannya 17.11.2019). (In Bulgarian).

Асоциацията на българите в Украйна. URL: <http://abuodes.org.ua> (Дата відвідування 17.11.2019).

Berestec'ka, O. 2018. Kul'turna pasionarnist' bessarabs'kyh bolgar yak chynnyk zberezheniya etnichnoyi identychnosti [Cultural Passion of Bessarabian Bulgarians as a Factor in Preserving Ethnic Identity]. *Kulturnyj prostir bessarabs'kyh bolgar (monografiya)*. Vidp. red. T. S. Shevchuk. Izmayil-Bolgrad, Irbis, s. 117–135. (In Ukrainian).

Берестецька, О. 2018. Культурна пасіонарність бессарабських болгар як чинник збереження етнічної ідентичності. *Культурний простір бессарабських болгар (монографія)*. Відп. ред. Т. С. Шевчук. Ізмаїл–Болград, Ірбіс, с. 117–135. (In Ukrainian).

Vodynychar, E. 2012. Muzeyat kato myasto na kulturnata pamet na bylgarite v Besarabiya [The Museum as a Place of Cultural Memory of the Bulgarians in Bessarabia]. *Bessarabskite bylgari v postsovetskoto prostranstvo. Kultura, politika, identychnost*. Sofia, Logis, s. 166–186. (In Bulgarian).

Водиничар, Е. 2012. Музей като място на културната памет на българите в Бесарабия. *Бесарабските българи в постсоветското пространство. Култура, политика, идентичност*. София, Логис, с. 166–186.

Gamza, V. I. 2015. Etnichna samosvidomist' ta etnichna kul'tura bolgar Ukrayiny: retrospektyva transformacij u politychnomu vymiri [Ethnic Self-consciousness and Ethnic Culture of the Bulgarians of Ukraine: a Retrospective of Transformations in the Political Dimension]. *Naukovopraci. Politologiya, vyp. 248, tom 260. Mykolajiv, ChDU im. Petra Mogyly*, s. 42–47. (In Ukrainian).

Гамза, В. І. 2015. Етнічна самосвідомість та етнічна культура болгар України: ретроспектива трансформацій у політичному вимірі. *Наукові праці. Політологія, вип. 248, том 260. Миколаїв, ЧДУ ім. Петра Могили*, с. 42–47.

Gamza, V. I. 2013. Ternivka. Istoryko-etnografichnyy narys [Blackthorn Historical and Ethnographic Essay]. Mykolayiv, Ilion, 535 s. (In Ukrainian).

Гамза, В. І. 2013. Тернівка. Історико-етнографічний нарис. Миколаїв, Іліон, 535 с.

Gamza, V. 1997. Problemy vidrozhennya movy i kul'tury ternivsk'kykh болгар [Problems of Revitalizing the Language and Culture of Ternivsk Bulgarian]. *Materialy II-yi Mykolayivs'koyi oblasnoyi kraysnavchoyi konferentsiyi «Istoriya. Etnografiya. Kul'tura. Novi doslidzhennya», tom I. Arheologiya i etnografiya*. Mykolayiv, s. 56–59. (In Ukrainian).

Гамза, В. 1997. Проблеми відродження мови і культури тернівських болгар. *Матеріали II-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження», том I. Археологія і етнографія*. Миколаїв, с. 56–59.

Gostynna bolgars'ka hata-muzej: [pro muzej болгар. nar. kul'tury «Kamchycz'ka kyshta», s. Zorya, Odes. obl.] [Hospitable Bulgarian House-Museum]. 2005. *Kul'tura i zhyttya*. 24 serp. (№ 32–33), s. 4. (In Ukrainian).

Гостинна болгарська хата-музей: [про музей болгар. нар. культури «Камчицька кишта», с. Зоря, Одес. обл.]. 2005. *Культура і життя*. 24 серп. (№ 32–33), с. 4.

Gromads'ka organizatsiya «Melitopol's'ke tovarystvo bolgars'koyi kul'tury «Balkany» [Public Organization “Melitopol Society of Bulgarian Culture “Balkans”]. URL: <http://mvk.zp.ua/gromadska-organizatsiya-melitopolske-tovarystvo-bolgarskoyi-kulturi-balkani/> (Data vidviduvannya 20.12.2020). (In Ukrainian).

Громадська організація «Мелітопольське товариство болгарської культури «Балкани». URL: <http://mvk.zp.ua/gromadska-organizatsiya-melitopolske-tovarystvo-bolgarskoyi-kulturi-balkani/> (Дата відвідування 20.12.2020).

Degterenko, A. 2010. Kul'turni tradyciyi zhyttyediyal'nosti polietnichny'h terytorial'nyh gromad Ukrayins'kogo Pivnichnogo Pryazov'ya [Cultural Traditions of Life Activities of Polyethnic Territorial Communities of the Ukrainian Northern Azov Region]. *Gileya: naukovy visnyk: zb. nauk. pr. K., VIR UAN*, vyp. 40, s. 450–463. (In Ukrainian).

Дегтеренко, А. 2010. Культурні традиції життєдіяльності поліетнічних територіальних громад Українського Північного Приазов'я. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. К., ВІР УАН*, вип. 40, с. 450–463.

Zadunajs'ka, O. Lozuvats'kyj kolektyv «Vajsal» ody z krashhyh v oblasti [Lozuvat Team “Vaisal” is One of the Best in the Region]. URL: <http://pro.primorsk.biz/content.php?id=2932> (Data vidviduvannya 20.10.2020). (In Ukrainian).

Задунайська, О. Лозуватський колектив «Вайсал» один з кращих в області. URL: <http://pro.primorsk.biz/content.php?id=2932> (Дата відвідування 20.10.2020).

Zustrich z kerivnykom bolgars'kogo fol'klornogo ansamblyu «Chervena Kytka» – Bolzhelarskoyu Lidiyeu Vasylivnoyu [A Meeting with the Leader of the Bulgarian Folklore Ensemble «Chervena Kitka» – Lidia Vasylivna Bolzhelarska]. URL: https://dnzdzvinochok.ucoz.ua/index/znajomstvo_ditej_z_bolgarskim_posudom/0-12 (Data vidviduvannya 21.10.2020). (In Ukrainian).

Зустріч з керівником болгарського фольклорного ансамблю «Червена Китка» – Болжеларською Лідією Василівною. URL: https://dnzdzvinochok.ucoz.ua/index/znajomstvo_ditej_z_bolgarskim_posudom/0-12 (Дата відвідування 21.10.2020).

Ivanov, Ye. 2009. Bolgars'ka diaspora pivdnya Ukrayiny v konteksti bolgars'ko-ukrayins'kyh vidnosyn [The Bulgarian Diaspora of Southern Ukraine in the Context of Bulgarian-Ukrainian Relations]. *Bylgarite v Severnoto Prichernomoriye. Izsledvaniya i materialy*. Tom 10. Odesa–Veliko Tŭrnovo, s. 239–247. (In Ukrainian).

Іванов, Є. 2009. Болгарська діаспора півдня України в контексті болгарсько-українських відносин. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Том 10. Одеса–Велико Търново, с. 239–247. (In Ukrainian).

Ivanov, M. 2018. Izmayil's'ka bolgars'ka gromada im. Svyatoyi Sofiyi [Ishmael Bulgarian Community Named After Saint Sophia]. *Kulturny'j prostir bessarabs'kyh болгар [monografiya]*. Vidp. red. Shevchuk T. S. Izmayil–Bolgrad, Irbis, s. 8–11. (In Ukrainian).

Іванов, М. 2018. Ізмаїльська болгарська громада ім. Святої Софії. *Культурний простір бессарабських болгар [монографія]*. Відп. ред. Шевчук Т. С. Ізмаїл–Болград, Ірбіс, с. 8–11.

Kisse, A. I. 2006. Vidrozhennya болгар Ukrayiny. Narysy [Revival of the Bulgarians of Ukraine. Essays]. Odesa, 288 s. (In Ukrainian).

Кіссе А. І. 2006. Відродження болгар України. Нариси. Одеса, 288 с.

Kichuk, Ya., Shevchuk, T., Ursu, N. 2020. Nacional'no-kul'turni gromads'ki ob'yednannya etnichnyh spil'not Budzhaka [National and Cultural Public Associations of Bujak Ethnic Communities]. *Budzhacz'kyj frontyr u dzerkali suchasnoyi humanitarnyky. Zbirnyk naukovykh prac'*. Izmayil, RVV IDGU, s. 5–36. (In Ukrainian).

Кічук, Я., Шевчук, Т., Урсу, Н. 2020. Національно-культурні громадські об'єднання етнічних спільнот Буджака. *Буджацький фронтір у дзеркалі сучасної гуманітаристики*. Збірник наукових праць. Ізмаїл, РВВ ІДГУ, с. 5–36.

Kongres na bylgarite v Ukraina [Congress of Bulgarians in Ukraine]. URL: <http://kb.org.ua> (Data vidviduvannya 30.12.2019). (In Bulgarian).

Конгрес на българите в Украйна. URL: <http://kb.org.ua> (Дата відвідування 30.12.2019).

Krasyukova, M. M. 2018. Vplyv istorychnogo aspektu u formuvanni konfesijnogo skladu narodiv Pivnichnogo Pryazov'ya na kul'turno-osvitnij rozvytok uchniv's'koyi molodi u 19 – na pochatku 20 stolittya [The Influence of the Historical Aspect in the Formation of the Confessional Composition of the Peoples of the Northern Azov Region on the Cultural and Educational Development of Student Youth in the 19th and Early 20th Centuries]. *Innovacijna pedagogika*. Vyp. 3. Odesa, s. 19–25. (In Ukrainian).

Красюкова, М. М. 2018. Вплив історичного аспекту у формуванні конфесійного складу народів Північного Приазов'я на культурно-освітній розвиток учнівської молоді у 19 – на початку 20 століття. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 3. Одеса, с. 19–25.

Kulturno nasledstvo v migraciya: Modeli na konsolidaciya i institucionalizaciya 2017 [Cultural Heritage in Migration: Patterns of Consolidation and Institutionalization 2017]. Red. V. Penchev, N. Vukov, L. Gergova, Ya. Gergova. Sofia, Y`EFEM-BAN, Paradygma, 424 s. (In Bulgarian).

Культурно наследство в миграция: Модели на консолидация и институционализация 2017. Ред. В. Пенчев, Н. Вуков, Л. Гергова, Я. Гергова. София, ИЕФЕМ–БАН, Парадигма. 424 с.

Mykolayivshyna bagatonacional'na: z istoriyi etnichnyh spil'not regionu 2012 [Mykolayiv Region is Multinational: from the History of Ethnic Communities of the Region, 2012]. Za red. L. Kajmarazovoyi. Mykolayiv, s. 511–517. (In Ukrainian).

Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону 2012. За ред. Л. Каймаразової. Миколаїв, с. 511–517.

Primorsko rajonno bylgarsko kulturno-prosvetno druzhestvo «Sdruzhenie». URL: <http://bolgar2017.usite.pro/index/0-2> (Data vidviduvannya 15.12.2020). (In Bulgarian).

Приморско районно българско културно-просветно дружество «Сдружение». URL: <http://bolgar2017.usite.pro/index/0-2> (Дата відвідування 15.12.2020).

Pryjmak, V.V., Suprunenko, O. B. 2005. Pereshhepyns'kyj «skarb» [Pereshchepinsky “Treasure”]. Kyiv–Poltav, ASMI, 24 s. (In Ukrainian).

Приймак, В. В., Супруненко, О. Б. 2005. Перещепинський «скарб». Київ–Полтава, АСМІ, 24 с.

Roden ezik i kultura zad granica. URL: https://www.mon.bg/bg/175?_cf_chl_jschl_tk__=pmd_atNrkh6oQH0to4axASVev1RXSUIsww6gQdhAb.NS04I-1629967088-0-gqNtZGzNAhCjcnBszQZR (Data vidviduvannya 26.08.2021). (In Bulgarian).

Роден език и култура зад граница. URL: https://www.mon.bg/bg/175?_cf_chl_jschl_tk__=pmd_atNrkh6oQH0to4axASVev1RXSUIsww6gQdhAb.NS04I-1629967088-0-gqNtZGzNAhCjcnBszQZR (Дата відвідування 26.08.2021).

Stoyanov, I. A., Chmyr, O. R. 1988. Bolgars'ko-ukrayins'kyj slovnyk [Bulgarian-Ukrainian Dictionary]. AN URSR, Institut movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv, Naukova dumka, 1988, 776 s.

Стоянов, И. А., Чмир, О. Р. 1988. Болгарсько-український словник. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, Наукова думка, 1988, 776 с.

Natlas, E. 2017. Bylgarskata etnicheska obshhnost v Priazovieto dnes. Za naimenovaniето i syvremennoto systoyanie na diasporata [The Bulgarian Ethnic Community in the Azov Region Today. About the Name and the Current State of the Diaspora]. *Proglas*. № 1, s. 88–95. (In Bulgarian).

Хатлас, Е. 2017. Българската етническа общност в Приазовието днес. За наименованието и съвременното състояние на диаспората. Проглас. № 1. С. 88–95.

Chervenyyak, K. T. 2018. Vplyv etnonacional'noho faktora na suspil'no-politychni procesy v Ukrayini: dys. kandydata polit. nauk: spec. 23.00.02 – politychni instituty ta procesy. Uzhgorod. 286 s. (In Ukrainian).

Червеньяк, К. Т. 2018. Вплив етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси в Україні: дис. кандидата політ. наук: спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Ужгород. 286 с.

Shherbina, I., Milyeva, N., Bundyeva, N. 2018. Fol'klor i fol'kloryzm yak skladova vyhovannya mladogo pokolinnya v kul'turi bolgar Ukrayiny [Folklore and Folklorism as a Component of Education of the Young Generation in the Culture of Bulgarians in Ukraine]. *Bylgarite v Severno Prichernomorie. Izsledvaniya i materialy*. Tom XIII, s. 481–494. (In Ukrainian).

Щербіна, І., Мілева, Н., Бундєва, Н. 2018. Фольклор і фольклоризм як складова виховання молодого покоління в культурі болгар України. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Том XIII, с. 481–494.

Дата подання статті у редакцію – 16.11.2022 р.